

NUSIKALTIMO TYRIMO VERSIJŲ KĖLIMO PAGRINDO NUSTATYMAS

Dr. Alvydas Barkauskas

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas bark@ltu.lt

Pateikta 2003 m. gruodžio 1 d.

Parengta spausdinti 2003 m. gruodžio 16 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedros docentas dr. Ryšardas Burda ir šio fakulteto Baudžiamojo proceso katedros docentas dr. Artūras Panomariovas.

Pagrindinės sąvokos: tyrimo versijos, kriminalistinės versijos, mąstymo modelis, mąstymo procesas.

Keywords: Ermittlung Version, Kriminalistische Version, Denkmodel, Denkprozess.

S a n t r a u k a

Nusikaltimų tyrimas yra sudėtingas pažinimo procesas, jungiantis loginius ir psichologinius elementus bei patirtį. Ypač sudėtinga pradėti tirti nusikalstamas veikas tada, kai įvykį tiriantis pareigūnas turi nedaug duomenų, kuriais remdamasis galėtų bent apytiksliai nuspėti tiriamo įvykio priežastis bei pobūdį. Dažniausiai informacija būna negausi, atspindi tik atskirus įvykio epizodus, dėl to sudėtinga spręsti apie jo esmę ir nustatyti, ar konkretūs duomenys gali būti susiję su tiriamu įvykiu, ar ne. Šiuo atveju kyla dilema: kokius duomenis galima atmesti kaip nepagrįstus ir kokiais galima remtis bei kelti nusikaltimo tyrimo versijas? Nuo to priklauso, ar, remiantis tais duomenimis, reikia kelti versijas, ar ne. Šiuo atveju kyla versijos kėlimo pagrindo problema. Nuo to priklauso tyrimo kokybė, efektyvumas ir operatyvumas. Nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindas, daugelio teisininkų nuomone, yra duomenys, gauti tiek iš procesinių, tiek iš neprocėsinių šaltinių (orientuojamoji informacija).

Versijų teorijos kūrimosi pradžioje dažnai buvo nurodoma, kad tardymo versijos (nusikaltimo tyrimo versijos) gali būti keliamos remiantis tik įrodymais [1, p. 53]. Šeštame praėjusio šimtmečio dešimtmetyje ši nuostata keitėsi. 1957 m. G. Mudjuginas atkreipė dėmesį į tai, kad tardymo versijos gali būti keliamos remiantis bet kokiais duomenimis, gautais iš įvairių šaltinių, net gandais ir anoniminiais pranešimais [2, p. 46]. Tokiai nuostatai pritarė daugelis Rusijos bei Rytų Europos teisininkų, nors kai kurie autoriai rekomendavo vis dėlto laikytis tam tikro atsargumo ir apdairumo keliant versiją remiantis duomenimis, gautais iš neprocėsinių šaltinių [3; 4].

Manome, kad versija yra tam tikra mąstymo forma. Kitaip nei reikalavimai, keliami renkant įrodymus, jų kriterijus reglamentuoja Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 20 straipsnis. Versijų kėlimo šaltiniai tokių apribojimų neturi. Tai reiškia, kad keliant versijas nebūtina remtis tik įrodymais arba, kitaip tariant, duomenimis, atitinkan-

čiais BPK įrodymų kriterijus, bet ir kitokia – neprocesinė informacija: operatyvine, gandais, anoniminiais pranešimais, spaudoje paskelbtais pranešimais, taip pat ir kriminalistikos bei kitų mokslų apibendrintomis žiniomis. Svarbu, kad duomenys, kuriais remiantis keliami versija, būtų pagrįsti ir tikroviški, o ne išgalvoti.

Tardymų teorijoje bei kriminalistikoje pagrįstai nurodoma, kad vienas iš pagrindinių reikalavimų, keliamų nusikaltimo tyrimo versijoms, yra jų pagrįstumas. Tai reiškia, kad keliamos versijos turi remtis tam tikrais objektyviais faktiniais pagrindais – kiek galima objektyvesniais, mažiau abejonių keliančiais faktais. Pirmiausia versijų kėlimo pagrįstumas priklauso nuo gautos informacijos šaltinių. „Per pagrįstumą pasireiškia kitas versijos būtinas požymis – versijos realumas pagal tam tikras vietas ir laiko aplinkybes [5, p. 46]“.

Daugelis mokslininkų ir praktikų pirmenybę teikia duomenims, gautiems atliekant procesinius veiksmus, iš įvairių žinybų gaunant oficialios informacijos. Šie duomenys gali būti gauti: a) atliekant tyrimo veiksmus, pavyzdžiui, objektų tyrimą, eksperimentą, liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų apklausas, analizuojant atliktas akistatas, kratas bei šių tyrimo veiksmų protokolus ir pan.; b) reikalaujant įmonių, įstaigų, organizacijų, pareigūnų ir piliečių pateikti daiktus ir dokumentus, galinčius turėti reikšmės bylai; c) pateikiant įrodymus savo iniciatyva proceso dalyviams arba kitiems asmenims. Šių informacijos šaltinių pranašumu laikoma tai, kad jie patikimesni, nes žinomas informacijos gavimo šaltinis ir galima įvertinti jo patikimumo laipsnį. Kitas svarbus procesinių duomenų pranašumas tas, kad duomenys, gauti iš tokių šaltinių bei įtvirtinti BPK nustatyta tvarka, teisme gali tapti įrodymais, be to, remiantis BPK tvarka įtvirtintais duomenimis, galima paprasčiau patikrinti iškeltas versijas.

Pirmiausia reikėtų pradėti nuo duomenų, gautų atliekant operatyvinius paieškos veiksmus, taikant šios veiklos metodus bei priemones, numatytus Operatyvinės veiklos įstatyme: operatyvinę apklausą, operatyvinę apžiūrą, operatyvinį patikrinimą ir kitus. Šios informacijos pranašumas tas, kad nusikalstamos veikos tyrėjas gali greičiau gauti informacijos apie tiriamą įvykį. Dažnai sudėtinga atskleisti nusikaltimą arba iširti atskiras jo aplinkybes be operatyviniu būdu gautų duomenų. Ypač tai pasakytina apie organizuotų grupių padarytus nusikaltimus. Tokie duomenys yra specifinės ikiteisminių tyrimų įstaigų pareigūnų veiklos rezultatas. Operatyvinį paieškos darbą reglamentuoja Lietuvos operatyvinės veiklos įstatymas [2002 m. birželio 20 d. Nr. IX–965] bei kiti poįstatyminiai norminiai aktai.

BPK 166 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose nurodyta, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas, pirma, gavus skundą pareiškimą arba pranešimą apie nusikalstamą veiką, antra, jeigu prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas patys nustato nusikalstamos veikos požymius ir surašo tarnybinį pranešimą. Nusikaltimų tyrimo praktikoje ikiteisminis tyrimas pradedamas aptikus nusikaltimo požymių bei remiantis operatyviniais duomenimis. Atsižvelgiant į tai galima teigti, kad tais atvejais minėti operatyviniai duomenys yra ir nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindai. Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad operatyviniai duomenys, lyginant su procesiniu būdu gautais duomenimis, gali būti nepakankamai patikimi ir tikslūs. Iš dalies tai lemia informacijos gavimo sąlygos. Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras atlikdami BPK numatytus tyrimo veiksmus gali tiesiogiai stebėti proceso dalyvį, jo emocines būsenas, formuluoti jam aiškius klausimus, reikalauti nedviprasmiškų atsakymų, išsiaiškinti su apklausiamuoju jo duodamų parodymų ir kitų byloje surinktų duomenų prieštaravimus, be to, kai kurie proceso dalyviai – liudytojai ir nukentėjusieji – įspėjami dėl melagingų parodymų davimo arba įskundimo, ekspertai arba specialistai – dėl melagingų išvadų pateikimo, vertėjai – dėl žinomai neteisingo vertimo (Lietuvos BK 235 ir 236 str.), ir ši informacija įtvirtinama procesiškai. Asmenys, iš kurių gaunama operatyvinė informacija (arba esantys operatyvinės informacijos šaltiniais), nėra procesinių santykių dalyviai ir dėl šių asmenų atsakomybės negali kilti jokių klausimų. Operatyviniai duomenys dažniausiai gaunami esant sudėtingoms sąlygoms ir situacijoms. Gauti patikimesnę informaciją tampa problemiška, o kartais ir neįmanoma.

Kita vertus, nereikėtų sumenkinti operatyvinių duomenų reikšmės tiriant nusikaltimus, jeigu šie duomenys gauti iš vienas nuo kito nepriklausančių informacijos šaltinių. Juos ren-

kant tinkamai taikomi įvairūs rinkimo bei fiksavimo metodai, mokslinės techninės priemonės, taigi operatyvinė informacija gali būti pakankamai tiksli. Kiekvienu konkrečiu atveju vertinant operatyvinius duomenis reikia atkreipti dėmesį į gautų operatyvinių duomenų ryšį su surinktais tiriamo nusikaltimo duomenimis. Be to, vertinant operatyvinius duomenis reikia žinoti operatyvinės informacijos atsiradimo sąlygas. Tai žino tas, kas rinko šiuos duomenis arba bent turėjo galimybę vertinti atliktą operatyvinį darbą. Tokios vertinimo galimybės yra ribotos arba kartais ir negalimos nei teismui, nei prokurorui, nes pradinė operatyvinė medžiaga jiems nepateikiama.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras keldami versijas pagal operatyvinę informaciją dažnai susiduria su rimta problema – kaip patikrinti tą informaciją, kaip ją procesiškai įtvirtinti. Docentas J. Rinkevičius 1996 m. teigė, kad „Dirbdamas operatyvinį darbą policijos ar kitos kvotos įstaigos pareigūnas gali teisėtai rasti ir paimti įvairius materialius objektus, kurie vėliau baudžiamojoje byloje laikomi daiktiniais įrodymais. Tačiau kartais tokių daiktų viešas pateikimas gali prieštarauti operatyvinio darbo principams ir interesams“ [6, p. 21].

Apibendrinami operatyviniais veiksmais gautų duomenų santykį su nustatytais baudžiamosios bylos duomenimis* galėtume išskirti tris pagrindines situacijas, susidarancias keliant tyrimo ir operatyvines versijas:

- Operatyviniai duomenys savo turiniu sutampa su byloje nustatytais duomenimis ir duoda pagrindą kelti vieną tyrimo versiją. Tokiu atveju operatyvinių duomenų reikšmė nėra labai svarbi, tačiau jie procesinę informaciją daro patikimesnę.
- Operatyviniai duomenys nesutampa su byloje nustatytais duomenimis, jiems prieštarauja. Tokiu atveju operatyviniai duomenys yra operatyvinių versijų kėlimo pagrindas. Tokios versijos iš esmės tikrinamos atliekant operatyvinius veiksmus siekiant nustatyti minėtų prieštaravimų buvimo priežastis.
- Operatyviniai duomenys nesutampa su procesiniais duomenimis, bet jiems neprieštarauja ir vienu arba kitu požiūriu atsispindi byloje. Tokiu atveju operatyviniai duomenys neturėtų būti atmetami.

Kai kurie autoriai nurodydami, kad versijos gali būti keliamos remiantis informacija, gauta iš neprocesinių šaltinių, operatyviniais veiksmais gautus duomenis sutapatina su gandais ir anoniminių pranešimais [7, p. 15–16].

Mūsų manymu, toks neprocesinių šaltinių sutapatinimas yra nevisiškai pagrįstas ir reikalauja, kad požiūris būtų diferencijuotas.

Manome, kad gandai ir anoniminiai pranešimai pagal savo patikimumą negali būti vertinami taip pat kaip operatyviniais veiksmais gauti duomenys. Pirma, šių duomenų skirtumas yra tas, kad operatyvinių duomenų šaltiniai bent jau žinomi asmeniui, kuris gavo šiuos duomenis. Konkretūs anoniminių pranešimų bei gandų skleidimo šaltiniai dažniausiai nežinomi, gali būti tik spėjami. Anoniminį laišką gali parašyti asmuo, tikrai žinantis daug informacijos apie nusikaltimą ir galintis daug padėti nusikaltimo tyrėjui, tačiau gali būti ir priešingai, kai anoniminius laiškas parašomas norint sutrukdyti, vilkinti nusikaltimo tyrimą arba suklaidinti nusikaltimo tyrėją. Analizuojant tokio pobūdžio duomenis labai svarbu išsiaiškinti anoniminių pranešėjų galimus motyvus: kerštas, pavydas, garbės troškimas, siekimas užmaskuoti nusikaltimo pėdsakus ir pan. Šiuo atveju keliamos atskirosios versijos dėl anoniminių pranešimo šaltinio. Anoniminio pranešimo duomenys lyginami su jau nustatytais nusikaltimo tyrimo metu gautais duomenimis.

Gandai apie tiriamo nusikaltimo aplinkybes dažnai būna labai netikslūs dėl jų daugkartinio perpasakojimo. Nusikaltimo tyrimo versijų kėlimas pagal tokius duomenis dažnai labai ginčytinas ir nepakankamai pagrįstas. Su tokio pobūdžio informacija nusikaltimo tyrėjas turi elgtis labai atsargiai ir apdairiai.

Kitas skirtumas – teisinio pobūdžio: operatyviniu būdu gauta informacija yra slapta ir negali būti užfiksuota baudžiamojoje byloje, išskyrus atvejus, kai nepažeidžiama operatyvi-

* Čia turima galvoje ikiteisminio tyrimo stadija.

nio darbo etika ir tai numato Baudžiamojo proceso kodeksas, būtent jo 154, 158, 159, 160 bei 179 straipsniai. Tuo tarpu kai kuriais atvejais anoniminiai laišakai arba garso įrašai gali būti pridėti prie baudžiamosios bylos. Gandai gali būti įtvirtinti ir užfiksuoti procesiškai – apklausus asmenis, girdėjusius konkrečius gandus apie reikšmingas bylos aplinkybes, kaip nukentėjusiųjų, liudytojų, įtariamųjų, kaltinamųjų parodymai.

Taigi nežinant anoniminių pranešimų bei gandų skleidimo šaltinio naudoti šiuos duomenis tampa problemiška ir iš esmės negalima keliant nusikaltimo tyrimo versijas. Šiuo atveju nusikaltimo tyrėjas keldamas versijas turi atkreipti dėmesį į tai, kad ne kiekvienas anoniminis pranešimas arba gandas gali tikti ir būti panaudotas keliant versiją, nebent tik tas, kuris nėra prieštaringas ir susijęs su surinkta bylos medžiaga, pavyzdžiui, su konkrečių proceso dalyvių parodymais, eksperto išvadomis ir t. t.

Vadinasi, galima daryti išvadą, kad tyrėjas keldamas nusikaltimo tyrimo versijas iš esmės turi atsižvelgti į informacijos šaltinį, jo liečiamumą*, leistinumą, patikimumą. Tai, kas susiję su operatyvinėmis versijomis, jų kėlimu ir tikrinimu, visi minėti duomenys, tiek procesiniai, tiek neproceniniai, turi joms didelės reikšmės. Tai lemia operatyvinės veiklos specifika.

Keliant ir tikrinant versijas nemažai reikšmės turi vadinamosios negatyvios aplinkybės; dažnai tyrėjas keldamas versijas bando logiškai atkurti tiriamą įvykį, logiškai paaiškinti įvykio mechanizmo seką. Tikrinant versijas būna atvejų, kai tyrėjas susiduria su aplinkybėmis, prieštaraujančiomis tiriamo įvykio logikai. Teisės literatūroje aplinkybės, prieštaraujančios tiriamo reiškinio, įvykio vyksmo objektyviai eigai ir aplinkybėms, dažnai minimos kaip negatyvios [8, p. 135; 9]. Dėl jų sampratos ir terminijos kriminalistikos literatūroje nėra vienareikšmės nuomonės iki šiol.

M. Strogovičius negatyvias aplinkybes apibūdina „kaip kokio nors fakto, reiškinio, įvykio nebuvimą“ [10, p. 370]. A. Larinas apskritai neigia negatyvių aplinkybių terminą. Jis teigia, kad „aplinkybės, faktai negali būti pozityvūs (teigiami) arba negatyvūs (neigiami). Faktai savaime nieko nei neigia, nei teigia“ [11, p. 179]. J. Nikitinas mano, kad faktų skirstymas į teigiamus ir neigiamus yra gnoseologinio pobūdžio. Jis teigia, kad „paaiškinamas gali būti ne tik kokio nors individualaus objekto buvimas, bet ir jo nebuvimas. Pirmojo tipo paaiškinimas yra teigiamo faktinio pobūdžio, antrojo tipo paaiškinimas yra neigiamo pobūdžio faktas“ [12, p. 117].

Toks prieštaringas požiūris į neigiamus faktus pasireiškia dėl to, kad faktas suprantamas tik toks, kuris yra „objektyviai egzistuojantis“, o ne egzistuojantis negali būti pripažintas faktas [13].

Regis, vis dėlto kriminalistiniu požiūriu reikėtų pripažinti negatyvių aplinkybių (faktų) buvimą. Dar 1913 m. rusų teisinėje literatūroje S. Pozniševas kalbėdamas apie įrodinėjimo procesą teigė, kad „gali būti įrodomi ne tik teigiami, bet ir neigiami faktai, pavyzdžiui, kad koks nors subjektas nebuvo tam tikrą valandą tam tikroje vietoje. Iš esmės toks teiginys tik savo forma iš pirmo žvilgsnio atrodo neigiamas, bet iš tikrųjų jis yra teigiamas, nes galima daryti išvadą, kad subjektas buvo kitoje vietoje [14, p. 183–184].

Prie gulinčio lavono neradus kraujo pėdsakų (jeigu, sprendžiant iš padarytų sužalojimų, jie būtinai turėtų būti), tokia aplinkybė gali būti reali taip pat kaip ir kitu panašiu atveju – radus kraujo. Negatyvi aplinkybė visiškai atitinka tokį fakto požymį kaip „objektyviai egzistuojantis“. Būtent negatyvios aplinkybės dažniausiai traktuojamos kaip „faktų nebuvimas“, tai yra neigiami faktai. Tačiau tai taip pat tam tikras kraštutinis, nes negatyvus gali būti ir teigiamas faktas – ko nors buvimas, ko neturėtų būti tam tikromis aplinkybėmis.

Jeigu atliekant tyrimą nustatomi neigiami faktai, jie gali nurodyti, kad nėra įrodymų arba paties fakto, bet tai visų pirma turi būti siejama su įrodymais (jų buvimu arba nebuvimu), arba su pačių faktų nebuvimu. Dėl to tokie faktai tampa pagrindu kelti versijas.

Negatyvios aplinkybės yra visai kas kita. Apie jas gali būti duomenų (įrodymų) ir jų gali nebūti. Tos aplinkybės neatitinka arba neatspindi objektyvios įvykio eigos. Be to, kartais gali

* Terminas paimtas iš P. Danisevičius, M. Kazlauskas, E. Palskys. Lietuvos TSR baudžiamasis procesas. – Vilnius, 1978. P. 112.

būti net per daug akivaizdžių pėdsakų, atspindinčių įvykį. Tai irgi gali įvykio vaizdą daryti nelogišką. Tokios aplinkybės būdingos inscenizavimui. Taigi ir šiuo atveju negatyvios aplinkybės gali tapti tam tikrais įrodymais arba informacija versijoms kelti.

Dažniausiai viena iš negatyvių aplinkybių yra nusikaltimo inscenizacija. Jeigu į nusikaltimo pėdsakus žvelgsime kaip į tam tikrus konkretaus įvykio atspindžius, inscenizavimo atveju įvykio atspindžiai bus ne iškreipti, o iš esmės melagingi, atspindintys ne nusikaltimą, o kitą įvykį. Melagingos aplinkos priežastis dažniausiai būna patys inscenizavimai, dėl to tokie pasikeitimai tariamo įvykio įrodymais netampa, o tik įrodo inscenizavimą. Dėl to negatyvių aplinkybių reikšmė yra ta, kad pagal jose esamą informaciją apibūdinamas ne nusikaltimas, nors būtent tai jos atspindi, bet inscenizavimas. Tuo atveju, kai siekiama nustatyti paslėptus arba ar slepiamus pėdsakus, negatyvios inscenizavimo aplinkybės tampa tiesioginiais arba netiesioginiais atspindžiais. Beveik visais atvejais negatyvios aplinkybės atspindi tikrą arba inscenuotą įvykį, kuris prieštarauja tipinei konkrečiai situacijai ir jos logikai.

Čia paminėti, mūsų manymu, dažniausiai pasitaikantys arba problemiški duomenys, kuriais remiantis gali kilti tam tikrų versijų. Tačiau nusikaltimo tyrimo versijos gali būti keliamos remiantis ir kitokia informacija, gauta iš įvairių slaptų ir neslaptų, automatizuotų ir neautomatizuotų (kartotekų) informacinių sistemų; kriminologijos ir kriminalistikos mokslų apibendrintų atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo praktikos rezultatų; remiantis įvairiomis mokslo teorijomis ir t. t.

Svarbiausia, kad ta informacija būtų bent kiek susijusi su tiriamu įvykiu, padėtų kelti pagrįstas ir patikrinamas versijas, nes nepagrįstos versijos tyrėją gali suklaidinti. Dėl to gali būti užvilktas įvykio tyrimas, sunaikinti arba pradingti daiktiniai įrodymai, pažeistos asmens konstitucinės teisės ir laisvės. Negana sukurti versiją, reikia pamąstyti, kaip ji gali būti patikrinama nepažeidžiant baudžiamojo proceso normų, nes yra tik tikėtino pobūdžio. Jos turi remtis nors tam tikrais patikrintais faktiniais duomenimis. Jeigu yra iškelta nužudymo versija, tyrėjas remiasi tuo, kad aptiktas lavonas arba žmogus staiga dingo, ir šie duomenys negali kelti jokių abejonių net tais atvejais, kai versijos keliamos pagal operatyvinius veiksmus gautus duomenis, anoniminius pranešimus arba gandus. Tokia informacija taip pat turi atitikti tam tikras realias bylos aplinkybes.

Reikėtų skirti dvi išoriškai panašias sąvokas: „pagrįstos“ ir „teisingos“ versijos sąvokas. Versija yra pagrįsta, kaip jau minėta, jeigu iškeliami remiantis byloje surinktais faktiniais duomenimis, paaiškina tų duomenų kilmę bei tarpusavio ryšius.

Teisinga versija laikytina ta, kuri patikrinta pasitvirtina, t. y. atitinka aiškinamas bylos aplinkybes ir nustoja būti prielaida, tampa objektyviai nustatytomis tiriamo įvykio žiniomis. Nusikaltimų tyrimo praktikoje dažniausiai teisingos versijos būna tos, kurios nuo pat pradžių yra labiau pagrįstos surinktais bylos faktais. Versijos pagrįstumą vertinti būtina jau jos kėlimo momentu. Jos teisingumas arba klaidingumas nustatomas patikrinus versiją.

Šeštame dešimtmetyje buvo keliamą problema: ar gali būti duomenys gauti versijų kėlimo pagrindu dar neatlikus procesinio veiksmo?

G. Aleksandrovas teigė: „Neaišku, iš kur tyrėjui galėjo kilti versijų, jei jis neatliko įvykio vietos apžiūros, kuri yra vienintelis materialus versijos šaltinis“ [15]. Panašios nuomonės buvo ir švedų kriminalistai A. Svensonas ir O. Vendelis, teigę, kad tyrėjas neturėtų kelti jokių prielaidų prieš vykdamas į įvykio vietą ir joje tirdamas įrodymus. Jo tikslas – nustatyti nusikaltėlių [16, p. 21–22]. Dėl šios nuomonės kyla vidinių prieštaravimų. Reikalavimas tyrėjui tik fiksuoti įvykio vietos aplinką, nekelti jokių prielaidų, nuo pat pradžių nustatyti ir paaiškinti nusikaltimo aplinkybes yra vienas kitam prieštaraujantys.

Mes pritariame A. Larino ir A. Ratinovo nuomonei, kurie mano, kad reikalavimas nekelti prielaidų atliekant procesinį veiksma „yra tas pat, kaip uždrausti mąstyti“ [11, p. 76; 17, p. 243].

Be to, G. Aleksandrovo, A. Svensono ir O. Vendelio mintys prieštarauja nusikaltimo tyrimo logikai. Pavyzdžiui, kaip galima kryptingai organizuoti įvykio vietos apžiūrą, jei nekeliama galimų įrodymų buvimo vietų, nusikaltimo padarymo motyvų, nusikaltimo mechanizmo

prielaidos ir pan. Šiuo atveju neįgyvendinamas vienas iš pagrindinių įvykio vietos apžiūros tikslų – įrodymų paieška.

Tokiu atveju galime teigti, kad būtina paties procesinio veiksmo metu kelti versijas. Be to, versijų kėlimas ir tikrinimas to paties procesinio veiksmo metu tik padidins to veiksmo atlikimo efektyvumą, padės greičiau rasti įrodymus.

Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso literatūroje randamos skirtingos nuomonės dėl duomenų, pagal kuriuos keliamos versijos, kiekio. G. Arciševskis mano, kad neįmanoma nustatyti kokio nors būtino faktinių duomenų kiekybinio minimumo, be kurio versijos nebūtų galima kelti. Jis teigia, kad šių faktų ir duomenų kiekis ir reikšmė yra santykiniai ir gali labai svyruoti: nuo minimumo, kuriam esant negalima padaryti tikslios išvados net apie tiriamo įvykio esmę, iki maksimumo, kuriam esant visos reikšmingiausios bylos aplinkybės ir įtariamo asmensybė aiškios nuo pat tyrimo pradžios [18, p. 9–10].

K. Juszcza išskiria dvi situacijas, kurioms esant negalima kelti (arba netikslinga kelti) versijų. Pirmą situaciją yra ta, kad parengtinį tyrimą atliekantis pareigūnas disponuoja minimalia informacija ir negali paaiškinti įvykio esmės konkrečia versija.

Antra situacija: versijų netikslinga kelti apskritai, kai tyrėjas jau pradiniais duomenimis gali paaiškinti įvykio esmę [19, p. 95].

Galima sutikti, kad sudėtinga nustatyti reikiamų duomenų, kuriais remiantis galima kelti versijas, minimumą arba maksimumą. To daryti ir nereikia. Manome, kad versijai kelti pakanka faktinių duomenų minimumo. Tikimybių teorijos požiūriu kuo mažiau informacijos, tuo daugiau versijų. Duomenų kiekis gali turėti įtakos nebent keliant labiau tikėtinas versijas. Kita vertus, taip pat reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad egzistuoja įvairaus lygio versijos, nes, kaip minėta, jos sudaro tam tikrą hierarchiją – bendrosios, atskirosios ir detaliosios. Dėl to R. Belkinas teigia, kad duomenų kiekis neturi absoliučios reikšmės keliant versijas. Duomenų visumos ribos nustatomos atsižvelgiant į tai, kokia prielaida šie duomenys paaiškinami. Jeigu visų žinomų duomenų visumą keliant versiją pavadintume „generaline“ visuma, iš jos būtų galima išskirti tam tikrą kitą visumą, jungiančią mažiau duomenų [20, p. 291].

Manome, kad svarbus yra ir versijos informatyvumas, ir duomenų, kuriais ji remiasi, kokybė. Kuo daugiau konkrečia versija paaiškinama nustatytų duomenų, tuo tie faktai specifiškesni ir konkretesni, tuo versija pagrįstesnė, perspektyvesnė ir labiau tikėtina, ir atvirkščiai, jeigu versija aiškinami neinformatyvūs faktai, ji nepagrįsta ir neperspektyvi.

Su informacijos gausa ir pobūdžiu, taip pat ir su įrodinėjimu yra susijęs ir kitas klausimas: ar visais atvejais tikslinga kelti versijas?

Kai kurie autoriai kategoriškai teigia, kad „versijų netikslinga kelti tų aplinkybių atžvilgiu, kurių pobūdis aiškus ir neginčytinas jau pagal pradinius duomenis“ [21, p. 59]. Su tokiu požiūriu sutikti negalima. Pradiniai duomenys nėra išsamūs ir neapima viso įrodinėjimo dalyko, dėl to jie ir yra pradiniai įrodinėjimo atžvilgiu. Be to, tokie duomenys dažnai kelia nemažai abejonių, dėl to yra pagrindas kelti kontraversijas.

Su šia nuomone galime sutikti tik tuo atveju, jei kalbame apie atskirus nusikaltimo požymius, pėdsakus, jų kilmę, kuri yra moksliskai pagrįsta ir nereikalauja kitokio pagrindimo. Pavyzdžiui, moksliskai pagrįsta, kad kiekvienas žmogus turi skirtingus papiliarinius rankų raštus, arba radus pirštų pėdsakus netikslinga ir nelogiška kelti klausimą, ar tai pirštų pėdsakai. Versijas tikslinga kelti norint išsiaiškinti pirštų pėdsakų susidarymo mechanizmą, juos palikusio asmens lytį, amžių ir pan.

Tiriant įvykį dažniausiai žinomi tik atskiri jo fragmentai, kurie iš pirmo žvilgsnio gali būti akivaizdūs, arba akivaizdus pats įvykis, pavyzdžiui, chuliganizmo byloje įvykio vietoje sulaukiant įtariamuosius, nužudymo byloje – prie lavono sulaukiant įtariamąjį ir pan. Tačiau tai tik atskiri duomenys, iš kurių negalima spręsti apie visą įvykį. Neaišku, pavyzdžiui, kokiomis aplinkybėmis prasidėjo įvykis, kaip įtariamieji pateko į įvykio vietą ir pan. Dėl to tokiais atvejais būtina kelti visas realias tyrimo versijas, aiškinančias visą įvykio mechanizmą, atskirų aplinkybių tarpusavio ryšius. I. Luzginas teigia: „jei nekyla jokių abejonių, kas padarė nusikaltimą (savavališkas pasitraukimas iš karinės tarnybos, pareiginiai nusikaltimai, nusikaltimai teisin-

gumui ir t. t.), tai kiti faktai, nurodantys kitus nusikaltimo sudėties elementus, gali būti neaiškūs ir nenustatyti bei jų teisinis įvertinimas netikslus“ [22, p. 95].

R. Belkinas, mūsų manymu, pagrįstai teigia, kad „versijos turi būti keliamos visais atvejais visose bylose, nes kol tyrimas nebaigtas, tyrėjo nuomonė apie tiriamą objektą visada yra tik tikėtino pobūdžio ir reikalaujanti įrodymo“ [23, p. 425].

Įrodinėjant visų pirma svarbu įsitikinti tam tikrų aplinkybių buvimu (nebuvimu), o tai galima iš esmės padaryti keliant ir tikrinant versijas. Vadinasi, versijos dalykas yra visos neiš-tirtos įvykio aplinkybės, kurių buvimas (nebuvimas) gali turėti reikšmės bylai. Nėra būtinybės kelti versijų dėl tų aplinkybių, kurių kilmė yra nustatyta ir nekelia jokių abejonių.

Išvados

Galima daryti išvadą, kad nusikaltimo tyrimo versijų kėlimo pagrindais laikytini konkretūs, bylai reikšmingi faktiniai duomenys, atitinkantys tam tikrus reikalavimus: bylos pagrįstumo, realumo bei liečiamumo, kurių kilmei bei sąsajoms su surinkta bylos medžiaga nustatyti keliamos juos paaiškinančios prielaidos (versijos).

Nusikaltimo tyrimo versijos gali būti keliamos remiantis šiais šaltiniais:

- Lietuvos Respublikos BPK nustatytais tyrimo veiksmais gauta informacija;
- operatyviniais veiksmais gauta informacija;
- iš kitų neprocesinių šaltinių gauta informacija: anoniminiais pranešimais, žiniasklaidos pranešimais ir pan.;
- mokslo apibendrintais nusikaltimų tyrimo praktikos rezultatais;
- informacija, gauta tiek iš operatyvinių paieškos (slaptų) sistemų, tiek iš įvairių kitų institucijų informacinių sistemų;
- praktinio darbo tiriant nusikaltimus patirties.

Versija, paremta esamais faktiniais duomenimis, turi paaiškinti ir atskleisti tiriamų faktų tarpusavio ryšius bei pobūdį. Pagal savo turinį versija išsena už esamų tiriamo įvykio duomenų ribų, nes tikėtina paaiškina ir dar nenustatytas aplinkybes. Tačiau pradiniai duomenys turi sutapti su versijos turiniu. Jeigu tiriant įvykį versija negali paaiškinti visų tuo momentu žinomų duomenų, galima daryti išvadą:

- kad faktas, išeinantis už versijos turinio ribų, neturi jokio ryšio su tiriamu įvykiu ir su juo nesusijęs;
- kad versija iš esmės yra nereali, neatspindi objektyvių ryšių tarp duomenų, dėl to turi būti atmesta;
- kad versiją reikia koreguoti.



LITERATŪRA

1. **Громов В. И.** Дознание и предварительное следствие (теория и техника расследования преступлений). – Москва, 1925.
2. **Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А.** Планирование расследования преступлений. – Москва, 1957.
3. **Голунский С. А.** Планирование расследования // Советская криминалистика на службе следствия. – Москва, 1958. № 10.
4. **Степанов В. В.** Использование версий при расследовании преступлений // Вопросы теории и практики предварительного следствия в органах внутренних дел. – Саратов, 1973.
5. **Danisevičius P., Liakas A.** Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese. – Vilnius, 1971.
6. **Rinkevičius J.** Daiktiniai įrodymai. – Vilnius, 1996.
7. **Минковский Г. М.** Пределы доказывания в советском уголовном процессе. – Москва, 1966.
8. **Белкин Р. С.** Криминалистическая энциклопедия. – Москва, 1997.
9. **Бурданова В. С.** О понятии и значении негативных обстоятельств // Вопросы предупреждения преступности. 1965. № 2.

10. **Строгович М. С.** Курс советского уголовного процесса. – Москва, 1968. Т. 1.
11. **Ларин А. М.** От следственной версии к истине. – Москва, 1976.
12. **Никитин Е. П.** Объяснение – функция науки. – Москва, 1970.
13. **Бродский Н. Н.** Отрицательные высказывания и „отрицательные факты“ // Вопросы гносеологии логики и методологии научного исследования. Вып. 2. – Ленинград, 1970.
14. **Познишев С. В.** Элементарный учебник русского уголовного процесса. – Москва, 1913.
15. **Александров Г. Н.** Некоторые вопросы теории криминалистической версии // Вопросы криминалистики. 1962. № 3.
16. **Свенсон А., Вендель О.** Раскрытие преступлений. – Москва, 1957.
17. **Ратинов А. Р.** Судебная психология для следователей. – Москва, 1967.
18. **Арцишевский Г. В.** Следственные версии. Афтореферат кандидатской диссертации. – Москва, 1973.
19. **Juszka K.** Wersja kryminalistyczna. – Kraków, 1997.
20. **Белкин Р. С.** Курс советской криминалистики. – Москва, 1977. Т. 2.
21. **Васильев А. Н., Мудьюгин Г. Н., Якубович Н. А.** Планирование расследования преступлений. – Москва, 1957.
22. **Лузгин И. М.** Расследование как процесс познания. – Москва, 1969.
23. **Теория доказательств в советском уголовном процессе.** – Москва, 1973.



Die Feststellung des Grundes zur Versionserhebung bei der Verbrechenermittlung

Dr. Alvydas Barkauskas

ZUSAMMENFASSUNG

Bei der Ermittlung einer Tat verfügt man meistens über wenig Information, die dabei in der Regel nur die einzelnen Tatepisoden betrifft. Es erschwert die Beurteilung des Sachverhaltens, sowie die Feststellung, ob die konkreten Angaben die zu untersuchende Tat betreffen. Davon hängt auch die Erhebung der Versionen, die gerade auf diesen Angaben beruhen. In diesem Fall entsteht das Problem der Feststellung des Grundes zur Versionserhebung. Es kann im wesentlichen auch die Qualität der Verbrechensermittlung beeinflussen.

Die meisten Juristen vertreten die Ansicht, daß die Grundlage der Versionserhebung die Angaben sind, die sowohl aus den prozessrechtlichen Quellen, als auch aus den zu dem Prozessrecht nicht angehörenden Quellen (orientierende Information) stammen.

Der Autor des Artikels analysiert die Stellungen der russischen, litauischen und polischen Kriminalisten zu dieser Frage. Er kommt zu der Ansicht, daß als Grund der Versionserhebung bei der Verbrechensermittlung das konkrete wesentliche Tatsachenmaterial dienen soll. Es hat den Anforderungen der Begründetheit, Realität der Sache zu entsprechen. Die Feststellung deren Abstammung und Beziehungen zu dem erhobenen Sachmaterial beruht auf den sie erörternden Voraussetzungen (Versionen).

Die Versionen bei der Verbrechensermittlung sind zu erheben aufgrund:

- *der im Prozessverfahren festgestellten Information;*
- *der Information, die mit Hilfe der operativen Tätigkeit erworben wurde;*
- *der Information, die aus den nicht prozessrechtlichen Quellen stammt: anonyme Anzeigen, Presseberichte usw.;*
- *den von der Wissenschaft zusammengefassten Ergebnissen der Praktik von Verbrechensermittlung;*
- *der Information, die sowohl mit Hilfe der operativen (geheimen) Fahndungssystemen, als auch mit Hilfe der Informationssystemen der anderen Institutionen, gesammelt wurde;*
- *der Erfahrung in der praktischen Tätigkeit bei der Verbrechensermittlung;*
- *der anderen Informationsquellen, die bei der Tatuntersuchung behilflich sein können und die der oben erwähnten Anforderungen entsprechen.*